

علت پذیرش توبه با وجود علم خداوند به تکرار گناه

زهرا قادری¹

چکیده

توبه در اسلام به معنای بازگشت به سوی خداوند و ابراز ندامت از گناهان است. این عمل نه تنها نشانه‌ای از پشیمانی و اراده برای اصلاح رفتار است، بلکه فرصتی برای شروع دوباره و تقویت ارتباط با خداوند محسوب می‌شود. این مقاله به بررسی علت پذیرش توبه از سوی خداوند با وجود علم او به تکرار گناهان انسان‌ها می‌پردازد. در آغاز، مفهوم توبه و اهمیت آن در قرآن تحلیل می‌شود. سپس به بررسی علت پذیرش توبه با وجود علم خداوند به تکرار گناه پرداخته می‌شود. مقاله نشان می‌دهد که پذیرش توبه نه تنها نشانه‌ای از رحمت و بخشش الهی است، بلکه فرصتی برای اصلاح و بازگشت به مسیر درست برای انسان‌ها محسوب می‌شود. همچنین به نقش امید و انگیزه در فرآیند توبه اشاره خواهد شد. در نهایت، نتیجه‌گیری می‌شود که علم خداوند به تکرار گناه، مانع از پذیرش توبه نیست؛ بلکه برعکس، این علم به برنامه‌ریزی و هدایت انسان‌ها در مسیر رشد و تعالی کمک می‌کند. روش تحقیق به کار رفته در این مقاله، توصیفی-تحلیلی بوده و محتوا ی آن به روش مطالعه کتابخانه‌ای گردآوری شده است.

کلیدواژه‌ها: بخشش، پذیرش توبه، رحمت الهی، فرآیند توبه.

¹ طلبه سطح دو حوزه الزهرا (سلام الله علیها) شهرستان بن.

مقدمه

توبه یکی از مفاهیم کلیدی در ادیان ابراهیمی و به ویژه در اسلام است که به معنای بازگشت به خداوند و جبران خطاها و گناهان گذشته تعریف می‌شود. این مفهوم به انسان‌ها این امکان را می‌دهد که با توبه، می‌توانند از رحمت و بخشش الهی بهره‌مند شوند. اما سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود، این است که چگونه خداوند با علم کامل به رفتارهای انسان‌ها، به ویژه تکرار گناهان، همچنان توبه را می‌پذیرد؟

علم الهی به معنای آگاهی مطلق و بی‌نقص از تمامی امور گذشته، حال و آینده است. این علم به نوعی با اراده آزاد انسان در تضاد به نظر می‌رسد؛ چرا که اگر خداوند به تمام جزئیات زندگی انسان‌ها آگاه باشد، آیا می‌تواند واقعاً توبه کنندگی‌ای که این توبه تنها یک تصور است؟

این مقاله به بررسی این سؤالات می‌پردازد و تلاش می‌کند تا با استناد به متون دینی و فلسفی، رابطه میان علم الهی و پذیرش توبه را روشن کند. در این مسیر، اهمیت رحمت و بخشش الهی و نقش آن در زندگی انسان‌ها بررسی می‌شود تا نشان دهد که توبه نه تنها یک عمل فردی، بلکه یک فرصت برای رشد و تحول روحی است. روش مورد استفاده در این تحقیق روش توصیفی-تحلیلی است. برای محقق علاوه بر توصیف و تشریح مسائل مورد نظر به تجزیه و تحلیل آن مسأله روی می‌پردازد. تکریم‌های گردآوری محتوا در این تحقیق به روش مطالعه کتابخانه‌ای است.

اهداف اصلی این مطالعه عبارتند از:

1. تحلیل مفهوم توبه
2. بررسی توبه در قرآن
3. تحلیل رحمت و بخشش الهی
4. بررسی نقش رحمت و صداقت
5. بررسی نقش آزادی اراده

این تحقیق دارای پیشینه پژوهشی زیر می‌باشد:

حسین انصاریان. توبه آغوش رحمت قم: دارالعرفان، ۱۳۸۶.

نویسنده در این کتاب به این موضوعات پرداخته است: 1. ماهیت توبه 2. شرایط توبه 3. اهمیت رحمت 4. عواقب گناه 5. رحمت الهی 6. تجارب و روایات 7. فرایند توبه. این کتاب به‌طور کلی به تبیین و تشویق افراد برای انجام توبه واقعی و بهره‌مندی از رحمت الهی پرداخته است.

ابراهیم خرمی مشگاری، در آغوش خدا (توبه) کاشان: مرسل ۱۳۸۱.

نویسنده در این کتاب به این موضوعات پرداخته است: 1. مفهوم توبه 2. شرایط و مراحل توبه 3. آثار و برکات توبه 4. رحمت و بخشش الهی 5. ارتباط توبه با رشد معنوی 6. روایات و آیات مرتبط 7. نقش رحمت و صداقت در توبه

ثری قدمی سگوند، توبه و مراتب آن از دیدگاه قرآن و حدیث، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده اصول الدین، 1390.

نتایج این پژوهش حاکی از آن است که توبه سه مرتبه دارد: توبه عوام، خواص و اخص. ارکان توبه شامل ندامت و عزم بر عدم بازگشت به گناه است. شرط قبول توبه شامل جبران حق الله و حق الناس و شرط کمال آن شامل گداختن گوشت حرام و چشاندن درد طاعت می باشد. خداوند توبه بندگان را می پذیرد، اما توبه در شرایط نزدیکی به مرگ پذیرفته نمی شود. وفای به توبه نیاز به امداد الهی دارد. توبه تأثیرات معنوی و مادی زلّی دارد، از جمله آمرزش گناهان و برکات زندگی.

فاطمه علایی رحماری، فهیمة غلامی نژاد، جایگاه شناسی توبه و استغفار براساس آموزه های اخلاقی نهج البلاغه، دومین کنگره علمی الملای فرهنگ و اندیشه دینی، 1394.

نتایج این پژوهش حاکی از آن است که در کلام امام علی (ع)، توبه و استغفار اهمیت زلّی دارد و سبب قرار گرفتن انسان در راه حق است. ایشان همواره مردم را به توبه تشویق کرده و روش صحیح آن را آموزش می دهند. توبه و استغفار به متقین و حزب الله نسبت داده شده است، که می توانند الگویی برای دیگران باشد.

3. ندامت و پشیمانی،^۱ که به‌ویژه در روایتی آمده است: «لندم توبه».^۲

4. ترک گناه به دلیلی زشتی آن و پشیمانی از اعمال گذشته، به همراه تصمیم برای بازگشت به مسیر درست و جبران اعمال ترک‌شده.^۳

5. پشیمانی و بازگشت از گناه، نه به خاطر آسیب جسمی عدم توانایی انجام گناه، بلکه به دلیلی ماهیت خود گناه.^۴

بر اساس این تعاریف، توبه یک اصطلاح دینی، اخلاقی، و عرفانی است که به معنای بازگشت به سوی خداوند همراه با پشیمانی به دلیلی ترس و خشیت از پروردگار (و نه به خاطر ناتوانی جسمی) و دوری از تکرار گناه است. این فرایند با طلب مغفرت از خدا و جبران حقوق الهی و حق الناس که به سبب ارتکاب گناه بر عهده فرد است، تکمیل می‌شود.^۵

توبه در قرآن

اسما و صفات الهی هر کدام دلالت‌های خاصی دارند. به عنوان مثال، نام «رزاق» بر تأمین روزی افراد دلالت می‌کند و اسم «غفور» به معنای بخشش گناهان است. این صفات نشان می‌دهند که برخی افراد ممکن است گناه کرده و سپس توبه کنند و خداوند در این صورت توبه آن‌ها را می‌پذیرد. اگر گناهی وجود نداشت، صفت «غفور» بی «توب» شامل چه کسانی می‌شود و خداوند چه کسانی را می‌بخشد؟^۶ در حدیثی آمده است که: «همه فرزندان آدم خطا می‌کنند و بهتری خطاکاران، کسانی هستند که توبه می‌کنند».^۷ این نشان می‌دهد که خداوند پزنیفته که انسان‌ها خطا کنند و به همین دلیلی درگاه توبه را برای آن‌ها گشوده است.

واژه «توبه» و مشتقات آن ۸۷ بار در قرآن کریم به کار رفته‌اند. همچنین سوره قرآن به نام «توبه» شناخته می‌شود که نام دیگر آن «برائت» است. واژه «توبه» به شکل «توبوا» هفت بار استفاده شده و فعل امر آن «توب» هفت مرتبه آمده است. بیشترین فراوانی این واژه در سوره توبه (۱۷ بار) و سپس در سوره‌های

^۱ وکیلی، امینی، «توبه از دیدگاه قرآن و سنت»، ص ۴۷.

^۲ ابن ماجه، سنن ابن ماجه، ج ۱۲، ص ۳۰.

^۳ براغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۱۶۹؛ شعرائی، شرح کشف المراد، ص ۵۷۰؛ انصاری، الموسوعة العرفیة المپیتره، ج ۱، ص ۵۵۴.

^۴ موسوی، عوامل و آثار تأخیر توبه از منظر آلت و روایت، ص ۱۶.

^۵ همان.

^۶ ابن قیم جوزی، مدارج السالکین، ج ۱، ص ۲۳۰.

^۷ ابن ماجه، سنن ابن ماجه، ج ۱۲، ص ۳۰۲، ح ۴۲۴۱.

مهربان است». در این راستا، توبه و بازگشت به خداوند می‌تواند انسان را آمرزیده کند و او را از گرفتاری‌ها در دنیا و آخرت نجات دهد. بنابراین، آزادی اراده به انسان این امکان را می‌دهد که با احساس گناه و توبه، به سوی خداوند برگردد و از رحمت او بهره‌مند شود. در این مسیر، انسان با بی‌همواره به طاعت داشته باشد که نفس سرکش او می‌تواند به بدی‌ها دعوت کند، مگر آنکه خداوند رحم کند. ایمان به خداوند و تلاش برای بهبود خود، در نهایت به آمرزش و آرامش روحی منجر خواهد شد.¹

3. ***نیت و صداقت***:

تائب بایع با نیت واقعی و صداقت به حقیقت توبه کند و عزمش برلی ترک گناه جزم باشد. او بایع به گونه‌ای عمل کند که نیت بازگشت به گناه از دلش برای همیشه زدوده شود. امین به توبه دوباره و چندباره نبایع به عنوان بهانه‌ای برای ارتکاب گناه تلقی گردد، زیرا این امین می‌تواند به امینی شیطانی تبدیل شود. امام هشتم (علیه السلام) در روایتی می‌فرماید: «مَنْ اسْتَغْفَرَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يَخُدِّمْ بِقَلْبِهِ فَقَدْ اسْتَهْزَأَ بِنَفْسِهِ». «کسی که به زبان استغفار کند ولی به قلب پشیمان نباشد، خود را مسخره کرده!». این وضعیت نه تنها خنده‌آور است، بلکه بسط تأسف‌آور است که فرد به امین دستکاری به درمان، خود را بهار نگه دارد. به علاوه، اگر توبه جدی و از روی حقیقت انجام شود و شرایط آن رعایت گردد، روح فرد تصفیع می‌شود، نفس او پاک می‌گردد و دلش صفا می‌گردد. در واقع، در توبه، نیت و صداقت فرد اهمیت حیاتی دارد. اگر فرد با نیت واقعی و از سر صداقت توبه کند، خداوند او را می‌بخشد، حتی اگر در آینده دوباره خطا کند. بنابراین، توبه بایع با جدیت و صداقت توأم باشد تا به تغییر واقعی در زندگی فرد منجر شود و زنگ گناه از همه اعضا و جوارح او زدوده گردد.²

4. ***آزمون و رشد روحی***:

تجربیات انسانی شامل گناهان و خطاها می‌تواند به رشد روحی و معنوی فرد کمک کند. توبه و بازگشت به خداوند نه تنها به فرد کمک می‌کند تا درک عمیق‌تری از خود و خداوند پیدا کند، بلکه به او امکان می‌دهد از اضطراب و تعارض‌های درونی رهاییابد. توبه حقیقی، که در قرآن کریم به آن توبه نصوح (تحریم: 8) اشاره شده، از لحاظ روانشناختی و وجودی تأثیر شگرفی دارد و می‌تواند تمامی گناهان فرد تائب را از عین ببرد. این فرایند به فرد کمک می‌کند تا با بررسی وضعیت رفتاری و انگیزشی خود، درک کند که رفتارهایش با اعتقادات برپایه و ارزش‌هایی که به آن‌ها باور دارد، در تضاد است. این دوگانگی احساس ناخوشایندی را ایجاد می‌کند که فرد را به

¹ فرحزاد، امید به رحمت الهی، صص 145-146.

² کراجکی، کنز الفوائد، ج 1، ص 230، فصل حدیث عن الإمام الرضا (ع)؛ مجلسی، بحار الأنوار، ج 75، ص 356، باب 26، حدیث 11.

³ انصاری، توبه آغوش رحمت، ص 92.

تغییر و اصلاح وضعیت فعلی‌اش سوق می‌دهد. به این ترتیب، توبه می‌تواند به‌عنوان یک راهبرد روانشناختی سازگارانۀ برای حل تعارض میان کشش‌های زحیستی و ارزش‌های اخلاقی در نظر گرفته شود. در شرایطی که اضطراب به دلیل تعارض‌های روانی به وجود می‌آید، توبه به فرد این امکان را می‌دهد که از طریق جابۀ جایی انرژی روانی به سمت رفتارهای مقبول و مورد تأیید اخلاقی حرکت کند. این جابۀ جایی، چه به‌صورت ناهوشیار و چه به‌طور آگاهانه، به فرد کمک می‌کند تا از ظلمت و زنگار گناه‌ها بیاید و به هویت «عبد مطیع» تبدیل شود. در نهایت، پذیرش توبه به‌عنوان فرصتی برای بازگشت و اصلاح، نشان‌دهندۀ حکمت و رحمت خداوند است و می‌تواند به رشد روحی و معنوی فرد کمک کند.¹

نتیجۀ گیری

در این مقاله، به بررسی علت پذیرش توبه از سوی خداوند با وجود علم او به تکرار گناهان پرداخته شد. نتایج نشان داد که علم الهی به معنای آگاهی کامل از تمام اعمال انسان‌هاست، اما این علم به هیچ وجه مانع از

¹ شاملی، فامیلی دردشتی، تحلیل روان‌شناختی آموزۀ مغفرت‌بخشی گریستن بر امام حسین علیه‌السلام در تناظر با آموزۀ توبه در منابع اسلامی، صص 46-47.

بخشش و رحمت خداوند نمی‌شود. برعکس، پذیرش توبه نشان‌دهنده‌ی عمق رحمت و عطوفت الهی است که به انسان‌ها فرصتی برای بازگشت به مسیر درست و اصلاح خطاهای خود می‌دهد. توبه به عنوان یک عمل روحی و اخلاقی، نه تنها به نفع فرد است، بلکه به جامعه نیز کمک می‌کند تا با ایجاد فضایی برای اصلاح و رشد، به سوی بهبود حرکت کند. این فرایند به انسان‌ها ملذآوری می‌کند که هرگز دی‌ریست تا از خطاها درس بگیرند و با این به رحمت الهی، به سمت کمال و تعالی حرکت نمایند. در نهایت، می‌توان گفت که پذیرش توبه، نشانه‌ای از تعامل عمیق میان علم الهی و اراده آزاد انسان است، که به معنای واقعی کلمه، راهی برای نجات و رستگاری فراهم می‌آورد.

منابع

❖ قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی.

1) انصار طین، حسین، توبه آغوش رحمت، قم: دارالعرفان، 1386.

- (2) انصاری، محمدعلی، **الموسوعة العربیة المیسرة**، المكتبة العصرية، 1431 ق.
- (3) امیوی، مهدی، **مراقبات اخلاق توحیدی**، تهران: فیض فرزانه، ۱۴۰۱.
- (4) أبو القاسم الحسین بن محمد المعروف بالراغب الأصفهانی، **مفردات الفاظ القرآن**، دمشق بیروت: دار القلم، الدار الشامیة - 1412 هـ.
- (5) ابن فارس، احمد بن فارس، **معجم مقاییس اللغة**، قم: مکتب الإعلام الإسلامی، مرکز النشر 1404 ق.
- (6) ابن منظور، ابی الفض جمال الدی محمد بن مکرم، **لسان العرب**، چاپ اول، لبنان: دار هیوت، 1375.
- (7) ابن قهم جوزی، محمد بن ابی بکر، **مدارج السالکین**، هیوت - لبنان: دار الکتب العلمیة، 1425 هجری قمری | 2004 میلادی.
- (8) ابن ماجه، ابو عبدالله محمد بن یحیی ماجه قزوینی معروف به امام ابن ماجه، **سنن ابن ماجه**، چاپ اول، بیروت: دار الحجی، 1418 ق.
- (9) بلعید، صادق، **القرآن و التشریع**، بیروت: منشورات الحلبي الحقوقیه، 1425 ق.
- (10) بازگان، عبدالعلی، **تحقیقی در زمینه کلماتی از قرآن**، شرکت سهامی انتشار، چاپ دوم، 1376 ش.
- (11) جوهری، اسماعیل بن حماد، **الصاحح - تاج اللغة و صحاح العربیة**، بیروت - لبنان: دار العلم للملایین، 1407 ق، 1987 م.
- (12) جرجاری، علی بن محمد، **التعریفات**، چاپ چهارم، تهران: ناصر خسرو، 1370.
- (13) حداد عادل، غلامعلی، **دانش نامه جهان اسلام**، چاپ سوم، بریلاد دایه المعارف اسلامیه، 1399.
- (14) حسری، علوهضا، **توبه در قرآن**، چاپ اول، راین، 1378.
- (15) حسینی دشتی، سید مصطفی، **معارف و معاریف (دایرة المعارف جامع اسلامیه)**، تهران: مؤسسه فرهنگی آریا، 1379 ش.
- (16) شعرائی، علامه ابوالحسن، **ترجمه و شرح کشف المراد** چاپ نهم، قم: دار العلم، 1397.
- (17) شاملی، عباسعلی، فامعلی دردشتی، احمد رضا، **تحلیل روان شناختی آموزه مغفرت بخش ی گریستن بر امام حسین علیه السلام در تناظر با آموزه توبه در منابع اسلام**، پژوهش های روان شناسی اسلامی، سال سوم شماره 4، 1399.
- (18) صاحب بن عباد، اسماعیل بن عباد، **المحیط فی اللغة**، بیروت: عالم الکتب، 1414 ق. = 1994 م. = 1373.

- (19) فھومى، احمد بن محمد بن على، المصباح المنیر فی غری الشرح الكبير، للرافعى، چاپ دوم، قم: مؤسسه دار الھجره 1414 ق.
- (20) فرحزاد، حبيب الله، اميد به رحمت الهی، قم: نشر عطش، ۱۳۹۳.
- (21) كراچكى، محمد بن على، كنز الفوائد قم: دار الذخائر، 1410 هـ.
- (22) محمد بن محمد غزالى، حسين خديجى، احیاء علوم الدين، شركت انتشارات علمى و فرهنگى (آموزش انقلاب اسلامى)، 1390.
- (23) موسوى، سید حسين، عوامل و آثار تأخیر توبه از منظر آیات و روايات، پاين نامه كارشناسى ارشد، دانشگاه طلم نور استان قم، مركز طلم نور قم، 1400.
- (24) مرتضى زبيدى، محمد بن محمد، تاج العروس من جواهر القاموس ، بيروت: دار الهدايه، ۱۳۸۵ ق.= ۱۹۶۵ م.= ۱۳۴۴.
- (25) محمدى رى شهرى، محمد، ميزان الحكمه، قم: مؤسسه علمى فرهنگى دار الحديث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۶.
- (26) مجلسى، محمد باقر بن محمد تقى، بحار الأنوار، دار احیاء التراث العربى، 1404 هـ.
- (27) نيشابورى، مسلم بن حجاج صحيح مسلم بيروت: دار الجليل؛ دار الآفاق، بى.تا.
- (28) وىرى، محمود، اميرى، جهاندار، "توبه از دى گاه قرآن و سنت"، نشرى مطالعات تقريرى مذاهب اسلامى (فروغ وحدت)، شماره 28، 1391.
- (29) وزارت اوقاف كويت، الموسوعة الفقهيّة، كويت: دولة الكويت. وزارة الأوقاف و الشؤون الاسلاميّه، 1414 هـ.